

CAMIŞLARDA PARATUBERKULYOZ

T.A.PÜRHANİ, S.Ə. SƏFƏROVA
AKTN Baytarlıq Elmi Tədqiqat İnstitutu

Camışlar çox qədim, əfsanəvi, yarımvəhşi, su mühitinə uyğunlaşmış ekzootik kənd təsərrüfatı heyvanları olub, infeksiyon və invazion xəstəliklərə az tutulurlar. Lakin yoluxucu xəstəliklərə və parazitlərə həssasdırlar. Camışlar yoluxduğu infeksiyon xəstəliklər- bakterial, virus və parazitə xəstəliklərdir.

Məqalədə camışların paratuberkulyoz xəstəliyinin bakterial xəstəlik olduğu və bu xəstəliyin camışlara vurduğu ziyandan bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: camış, infeksiya, bakterial infeksiya, virus, parazitə, paratuberkulyoz.

Heyvandarlıq məhsulları istehsalının artırılması, onların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və maya dəyərinin aşağı salınması problemi illər keçsədə öz aktuallığını itirmir, əksinə daha da artırır. Çünki bu məhsullar inkişaf etməkdə olan sənaye üçün xammal, artmaqda olan əhali üçün isə tam dəyərli qida məhsuludur. Ona görə də bunun üçün şəxsi fermer təsərrüfatları yaradılmağa başlandı. Fermerlərə isə yerli şəraitə uyğunlaşan, yüksək məhsuldar, qaba yemlərdən səmərəli istifadə edən və xəstəliklərə qarşı davamlı heyvan cinsləri lazım idi ki, az əmək sərf etməklə yüksək məhsuldarlığa nail olsunlar. Bu göstəricilər isə yalnız camışlara məxsus idi. Ona görə də camışçılıq təsərrüfatları yaradıldı və bu təsərrüfatların sayı artırılmağa başladı. Hal-hazırda Respublikamızda 120- dən çox camışçılıq təsərrüfatları vardır.

Bütün kənd təsərrüfatı heyvanlarında olduğu kimi camışlar da infeksiyon xəstəliklərlə yoluxurlar. Yoluxucu xəstəliklər öz təbiətinə görə yoluxmayan xəstəliklərdən fərqlənirlər. Bu xəstəliklər heyvan orqanizminə mikroorqanizmlərin və ya onların məhsullarının daxil olması nəticəsində baş verir. Yoluxucu xəstəliyin əsas xüsusiyyətlərindən ən başlıcası onun xəstə heyvanlar tərəfindən sağlam heyvanlara yoluxmasıdır. Bu da xəstəliyin kütləvi hal almasına və geniş ərazidə yayılmasına səbəb olur. Ona görə də infeksiyon xəstəliklər daha təhlükəlidir. Ümumiyyətlə yoluxucu xəstəliklər dedikdə bir orqanizmdən digərinə keçirilən bütün xəstəliklər başa düşülür. Azərbaycanda rast gəlinən bütün yoluxucu xəstəliklər heyvanların inkişafına ziyan vuran əsas xəstəliklərdən biridir. Yoluxucu xəstəliklərin əmələ gəlməsi, yayılması təbii və iqtisadi şəraitdən çox asılıdır.

Camışlar qaramalın yoluxduğu bütün xəstəliklərə və parazitlərə həssasdırlar. Lakin camışlara və onların məhsuldarlığına bu xəstəliklər bəzən az təsir göstərirlər. Ümumiyyətlə Bubalis bubalis – camış növləri sağlam heyvanlardır. Baxmayaraq ki, onlar isti, rütubətli iqlimi olan zonalarda yaşayırlar və təbii şə-

raitdə qidalanırlar. Bu da mikroorqanizmlərin və parazitlərin sürətli inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır.

Camışların yoluxduğu infeksiyon xəstəliklər aşağıdakılardır:

1. Bakterial xəstəliklər
2. Virus xəstəlikləri
3. Parazitə xəstəliklər.

Camışların bakterial xəstəliklərindən biri paratuberkulyozdur. Bu xəstəlik gövşəyənlərin xroniki gedişli infeksiyon xəstəliyi olub diareya, enterit və kəskin arıqlıq ilə səciyyələnir. Azərbaycanda paratuberkulyozu ilk dəfə camışlar arasında K.M.Səfərov, qaramal və davarlar arasında M.Q.Qəniyev aşkar etmişdir.

Bu xəstəliyin baş verdiyi təsərrüfatlarda xəstə heyvanların həddən artıq arıq olmağı, onların məhsuldarlığının aşağı düşməsi, məcburi kəsim, məhdudlaşdırıcı tədbirlərin yerinə yetirilməsi nəticəsində təsərrüfatlara müəyyən dərəcədə iqtisadi zərər dəyir. Paratuberkulyoz xəstəliyinin gövşəyənlərdə törədiciyi paratuberculosisdir. Amilin törədiciyi turşuya, spirtə və antiforminə davamlıdır, uzunluğu 0,5-1,5 mkm, eni isə 0,2-0,5 mkm olub aerob, hərəkətsiz, spor və kapsula əmələ gətirməyən polimorf çöplərdir. Amil bağırsağ şöbəsinin selikli qişasından hazırlanmış yaxmada topa şəklində, kokkobakteriya formasında müşahidə edilir. Xəstəlik ilin bütün fəsilərində müşahidə olunur. Xəstəlikdən ölüm faizinin miqdarı şəraitdən asılı olaraq müxtəlif olur. Camışlar paratuberkulyozla inəklər və qoyunlar qədər həssas deyillər. Xəstəliyin mənbəyi xəstə və bakteriya gəzdirən heyvanlardır. Mukobakterium paratuberculosis xarici mühit təsirlərinə müəyyən qədər davamlıdır. Belə ki, o torpaqda və peyində 10-12 ay suda və yemlərdə 8-10 ay sağ qalır. Xəstəlik törədiciyinə 85° C istilik 5 dəqiqəyə, günəş işığı 10 aya öldürücü təsir edir. Xəstə heyvanlar öz ifrazatları ilə (nəcis, sidik, süd, doğum yolu axıntısı) yemi, torpağı, döşəmələri, otlaqları və su

mənbələrini çirkləndirirlər. Xəstəlik törədiciyi təbii halda sağlam orqanizmə alimentar yolla daxil olaraq gizli dövr keçirir. Xəstəliyin baş verməsi və yayılmasında yemin tərkibinin keyfiyyətsiz olması, birtərəfli yemləmə, uzunmüddətli turş yemlərlə qidalanma, mineral və vitamin çatışmazlığı, helmintlərlə yoluxma, güclü istiyə düşmə və soyuğun təsiri, orqanizmin rezistentliyinin azalmasının böyük rolu vardır. Xəstəlik ilin bütün fəsilərində müşahidə olunduğu üçün turş, bataqlıq və duzlu torpaqlarda, tərkibində fosfor və kalsium az olan yemlərdən istifadə etdikdə də baş verir. Paratuberkulyozun yayılmasında xəstəlik törədiciyi ilə çirklənmiş xidmət vasitələrinin, eləcə də xəstə saxlanan binaların rolu böyükdür. Xəstəlikdən ölüm faizinin miqdarı şəraitdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Təbii yoluxmada camışlarda xəstəliyin inkubasiya dövrü 1-12 aya qədər davam edir. Paratuberkulyoz xəstəliyi xroniki keçdiyi üçün şərti olaraq iki dövrə bölünür. Birinci dövr klinik əlamətlər görünməyə qədər olan dövr, ikinci dövr isə klinik əlamətlər görünəndən sonrakı dövrdür. Xəstə heyvanda klinik əlamətlər olmadıqda xəstəliyi allergiki, seroloji və bakterioloji üsulla müəyyən etmək mümkündür. Klinik olaraq camışlarda tədricən arıqlama və diareya müşahidə edilir, selikli qışalar anemik, nəcis duru və qanlı olur. Mədə- bağırsaqların normal fəaliyyəti pozulur, xəstə heyvan ardıcıl ishala tutulur, şiddətli arıqlıq baş verir, iltihablaşmış selikli qışalara infiltrasiya toplanır. Bağırsaq sistemində patoloji prosesin dərinləşməsi nəticəsində bakteriya qana keçərək bakteremiyaya səbəb olur. Bununla yanaşı bağırsaqlarda fermentativ, sekretor, sorulma prosesi və mineral su mübadiləsi prosesləri pozulur. Bütün bunlar orqanizmin intoksiyaya uğramasına səbəb olur. Xəstəliyin kəskin dövründə amil limfa düyünlərinə, parenximatöz orqanlarına, balalığa, balaya və yelin paycıqlarına keçir. Xəstə heyvanlarda klinik əlamətlər tədricən, bəzən də birdən birə kəskinləşir. Bu zaman xəstə heyvanda iştah olmasına baxmayaraq, o arıqlayır. Onlarda çox yatmaq, düşgünlük, ayağa çətin durmaq, südün azalması və nəhayət kəsilməsi, orqanizmin ümumi temperaturunun normada olmaması kimi əlamətlər müşahidə olunur. Xəstə heyvanın dərisi qabalaşır, parlaqlığını itirir, xəstədə ishal baş verir, defikaqsiya əvvəl ağrısız və fasiləli olur. Sonralar xəstə şiddətlə gücənir, bel nahiyəsi donqarlaşır, nəcis ara vermədən uzağa atılır. Nəcis qəhvəyi olmaqla içərisində qaz qabarcıqları olur, duru, qanlı qarışıq, selikli və pis iyli olur. Bəzən xəstə heyvanların göz qapaqlarında, çənəarası sahədə, döş, qarınaltı, yelin nahiyəsində sulu şişlər müşahidə edilir.

Xəstənin tənəffüsü normal, burun aynası və görünən selikli qışalar nəmli olur. Xəstə heyvan ishal nəticəsində çoxlu su itirdiyinə görə suya meyilli olur. İşgənbənin hərəkəti zəifləyir, bağırsaqların peristaltikası artır. İshal əleyhinə dərman preparatlarından istifadə edilsə də onu dayandırmaq olmur. Xəstə heyvanlar həddən artıq arıqladıqda artıq tələf olurlar.

Paratuberkulyoz diaqnoz qoymaq üçün xəstəliyin epizootoloji, kliniki əlamətləri, patoloji – anatomik dəyişiklikləri, laborator, seroloji və allergik müayinələri nəzərə alınmalıdır. Lakin xəstəlik əleyhinə hələlik yaxşı təsir edən müalicə vasitələri tam öyrənilməmişdir.

Laborator müayinə üçün patoloji müayinəyə xəstə heyvanın düz bağırsağının selikli qışasından qaşıntı, şişmiş limfa düyünlərindən punktat, ölmüş cəmdəkdən isə nazik bağırsaq şöbəsinin 4-5 yerindən nümunə götürülərək 30%-li qliserin məhlulunda laboratoriyaya göndərməlidir. Lakin histoloji müayinə üçün göndərilən nümunə isə 10%-li formalin məhlulunda göndərməlidir.

Profilaktik tədbirlər. Təsərrüfatda xəstəlik müəyyən edildikdə həmin təsərrüfat paratuberkulyozla görə qeyri-sağlam elan edilir. Həmin təsərrüfatda məhdudlaşdırma aparılmalı və sağlamlaşdırma işləri görülməlidir. Təsərrüfatı paratuberkulyozdan qorumaq üçün təsərrüfata yeni heyvan gətirilərsə həmin heyvanlar 30 gün profilaktik karantində saxlanılmalıdır.

Xəstə heyvanlardan doğulmuş balalar kəsimə verilir. Lakin qeyri sağlam təsərrüfatdakı sağlam camışlardan doğulan balalar ayrı saxlanılır və birinci 5 gündə ağız südü ilə qidalandırılır, sonra isə 10-12 aylığa qədər pasterezə edilmiş südlə saxlanılmalıdır. Daha sonra həmin heyvanlar iki dəfə allergiya reaksiyası ilə yoxlanılmalıdır. Paratuberkulyozla görə qeyri-sağlam təsərrüfatda heyvanların planlı olaraq allergik və seroloji reaksiyalar vasitəsilə yoxlanılması məsləhətdir. Xəstə heyvanlar otarılmış otlaqlar mövsüm keçəndən sonra sağlam hesab edilir. Həmçinin xəstəliyin qarşısını almaq üçün turş torpaqlarda qələviləşdirici tədbirlər aparmaq mütləq lazımdır. M.paratuberkulyozla antibakterial dərmanların təsiri barədə məlumatlar çox azdır. Lakin təbii halda paratuberkulyoz törədiciyi bir çox antibakterial dərman preparatlarına davamlıdır. Axırıncı xəstə və ya müsbət reaksiya hadisəsindən 3 il sonra təsərrüfat paratuberkulyozla görə sağlam sayıla bilər. İribuynuzlu heyvanlar arasında paratuberkulyozlu xəstə heyvanları kəsmək yolu ilə ləğv etmək məsləhətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağabəyli Ə.A. Azərbaycan camışları. Bakı-1980. 168 səh. 2. Babayev A.N. Camışçılığın əhəmiyyəti. Bakı- 1986. 111 səh. 3. Qədimov R.A. Məmmədov İ.B. Culfayev C.Ə. Xüsusi epizootologiya. Bakı -1999. səh.500. 4. Pürhani T.A. Camışlarda kəllə sümüklərinin ekoloji və yaş xüsusiyyətləri. Monoqrafiya. Gəncə-2003. 136 səh. 5. Eyubov İ.Z. Hacıyev Y.H. Şirinov F.B. Əhmədov Ç.Ə. Məmmədov Ə.T. Baytarlıq təbabəti. Bakı -2005. 736 səh. 6. Fərcov A.F. Camışçılığın inkişaf yolları. Bakı-2008. 387 səh.

Паратуберкулез у буйволов

Т.А.Пурхани, С.А.Сафарова

Буйволы- древние, легендарные, полудикие, экзотические сельскохозяйственные животные, адаптированные к водной среде, заражаются инфекционными и инвазионными заболеваниями.

Однако они чувствительны к инфекционным болезням и паразитозам. Буйволы восприимчивы к бактериальным, вирусным и паразитарным заболеваниям. Одним из бактериальных заболеваний буйволов является паратуберкулез. В статье упоминаются признаки нарушения при паратуберкулезе, вызванные бактериями и ущерб при этой болезни.

Ключевые слова: буйвол, инфекция, бактериальная инфекция, вирус, паразитарные болезни, паратуберкулез.

Paratuberculosis in the buffaloes

T.A.Purkhani, S.A.Safarova

Buffaloes are very ancient legendary. Semi-wild, exzootic, agricultural animals adapted to the water environment are infected with infectious and invasive diseases.

However, they are infected diseases and parasites. The buffaloes caused by mosquitoes are bacterial, viral and parasitic diseases. One of the bacterial diseases of the buffaloes is paratuberculosis of the buffaloes.

Key words: buffalo, infection, bacterial infection, virus, parasitic, paratuberculosis.